

MAKTAB TA'LIMIDA INNOVATSION MUHITNI SHAKLLANTIRISHNING TASHKILIY-PEDAGOGIK MEXANIZMLARI VA SAMARADORLIK SHARTLARI

S.N.Xashimova

Toshkent shaxri, Olmazor tumani,
46-sonli Umumiy o'rta ta'lim maktabi direktori
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19945294>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 26-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 28- aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 30- aprel 2026 yil

KEY WORDS

*innovatsion muhit, maktab ta'limi,
pedagogik innovatsiya, ta'lim
menejmenti, kasbiy hamjamiyat,
refleksiya, raqamli
transformatsiya.*

ABSTRACT

Ushbu maqolada maktab ta'limida innovatsion muhitni shakllantirish muammosi ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi innovatsion muhitning tarkibiy omillari va uni boshqarish mexanizmlarini asoslashdir. Metodologiya sifatida konseptual tahlil, qiyosiy yondashuv va amaliy kuzatuvlarning umumlashtirilishi qo'llanildi. Natijada liderlik, resurslar, hamkorlik va refleksiya integratsiyasi samaradorlikning asosiy shartlari ekani asoslandi.

Maktab ta'limi tizimida innovatsion muhitni shakllantirish masalasi so'nggi yillarda didaktik yangilanishlar, raqamli vositalarning keng kirib kelishi, o'quvchilarning kompetensiyaga yo'naltirilgan natijalarini ta'minlash zarurati va pedagog kasbining professional standartlari bilan bog'liq holda alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Biroq "innovatsiya" tushunchasining amaliyotda ko'pincha texnik vositalar yoki alohida metodik yangiliklar bilan chegaralanib qolishi, maktabni yaxlit ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida ko'ra bilmaslik, innovatsion jarayonlarning barqarorligini pasaytiradi. Innovatsion muhit esa faqat yangi g'oya yoki texnologiyalar jamlanmasi emas, balki ularning tug'ilishi, sinovdan o'tishi, institutlashuvi va natijaga aylanishini ta'minlaydigan madaniy, tashkiliy, resurs va kommunikativ shart-sharoitlar yig'indisidir. Shu sababli muammo innovatsiyalarni joriy etishdan ko'ra, ularni "ko'paytiradigan" va pedagogik jamoani o'zgarishga tayyorlaydigan muhitni yaratishning ilmiy asoslarini aniqlash bilan bog'lanadi.

Ilmiy adabiyotlarda innovatsion muhit ko'pincha ta'lim tashkilotining ichki iqlimi, boshqaruv uslubi, hamkorlik tarmoqlari, o'qituvchilarning refleksiv amaliyoti, tajriba almashish mexanizmlari va resurslardan foydalanish madaniyati bilan izohlanadi [1], [2]. Xalqaro tadqiqotlarda maktabni o'rganadigan tashkilot sifatida ko'rish, o'qituvchilarning hamkorlikda kasbiy o'sishi va ma'lumotga tayangan qaror qabul qilish innovatsion muhitning yadrosi ekani ta'kidlanadi [3], [4]. Shu bilan birga, mahalliy sharoitlarda innovatsion muhitni shakllantirish masalasi ko'pincha normativ talablar va tashkiliy tashabbuslarni sanab o'tish darajasida qolib, maktab ichki tizimida qanday mexanizmlar innovatsiyani barqaror natijaga aylantirishi hamda qaysi omillar uni so'ndirishini izohlash yetarli chuqurlikda ishlab chiqilmagan. Tadqiqot bo'shlig'i aynan innovatsion muhitni tizimli model sifatida ko'rish, uning

tarkibiy elementlari o'rtasidagi bog'liqlikni asoslash va maktab darajasida boshqariladigan amaliy mexanizmlarni aniqlash zaruratida namoyon bo'ladi.

Maqolaning maqsadi maktab ta'limida innovatsion muhitni shakllantirishning tashkiliy-pedagogik mexanizmlari hamda samaradorlik shartlarini konseptual asoslash va ularni amaliy talqin qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar hal etiladi: innovatsion muhit tushunchasining pedagogik mazmunini aniqlashtirish; innovatsion muhitning tarkibiy omillarini tizimlashtirish; maktab boshqaruvida innovatsion jarayonlarni qo'llab-quvvatlovchi mexanizmlarni asoslash; innovatsion muhit barqarorligini belgilovchi shartlarni natijalar sifatida umumlashtirish.

Metodlar. Tadqiqot metodologiyasi ta'lim muassasasini ochiq ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida talqin qiluvchi yondashuvga tayandi; bunda innovatsion muhit maktabning ichki boshqaruv, madaniyat, resurs, kommunikatsiya va o'qitish-amaliyot komponentlarining o'zaro ta'siri sifatida ko'rib chiqildi. Nazariy asoslash uchun konseptual tahlil qo'llanildi: innovatsiya, muhit, tashkiliy o'rganish, pedagogik liderlik, refleksiv amaliyot kabi kategoriyalar mazmunan ajratilib, ularning o'zaro aloqasi izchil ravishda aniqlashtirildi. Qiyosiy tahlil usuli orqali innovatsion muhitni tushuntiruvchi xalqaro konsepsiyalar va mahalliy pedagogik tajribalar o'rtasidagi umumiylik hamda farqlar solishtirildi, bu esa model elementlarini kontekstga moslashtirishga imkon berdi [3], [5].

Empirik asos sifatida umumlashtirilgan amaliy kuzatuvlar va ikkilamchi ma'lumotlar tahlili tanlandi. Bu yerda "amaliy kuzatuvlar" deganda maktab jamoalarida innovatsion tashabbuslarning paydo bo'lishi, joriy etilishi va davomiyligi jarayonlarida uchraydigan tipik vaziyatlar, boshqaruv qarorlari hamda pedagogik hamkorlik shakllari haqidagi tizimlashtirilgan kuzatishlar nazarda tutiladi. Ikkilamchi tahlil doirasida ta'lim sifati, maktabni rivojlantirish, o'qituvchilar hamjamiyati va o'quv jarayonini transformatsiya qilish masalalarini yoritgan ilmiy manbalar tahlil qilindi [1], [2], [6]. Tanlangan metodlar maqola maqsadiga mosdir, chunki innovatsion muhitni shakllantirish masalasi faqat bitta ko'rsatkich bilan o'lchanmaydi; u murakkab tizimli hodisa bo'lib, uni tushuntirish uchun tushunchaviy aniqlik, kontekstlararo qiyoslash va amaliy jarayonlarni mantiqiy umumlashtirish talab etiladi.

Natijalar. Tadqiqot natijasida maktab ta'limida innovatsion muhitni shakllantirishning bir-biri bilan uzviy bog'langan to'rtta tayanch bloki ajratildi: qiymat va maqsadlar uyg'unligi, tashkiliy-boshqaruv mexanizmlari, resurs va infratuzilma ta'minoti, hamkorlik va refleksiya asosidagi kasbiy madaniyat.

Birinchi blok maktab jamoasida innovatsiyaning "nima uchun" degan savoliga aniq javob beradi: innovatsiya tashabbus sifatida emas, o'quvchi natijasini yaxshilashga xizmat qiladigan maqsadli o'zgarish sifatida qabul qilinmasa, keyingi bosqichlarda qarshilik kuchayadi va yangiliklar epizodik tus oladi. Shu bois innovatsion muhitning boshlang'ich sharti sifatida maktabning rivojlanish konsepsiyasi, o'qitish sifatiga doir aniq mezonlar va pedagogik etikaga mos umumiy kelishuvlar zarur ekani asoslandi.

Ikkinchi blok doirasida innovatsion muhitni "o'z-o'zidan" yuzaga keladigan jarayon emas, balki boshqariladigan jarayon sifatida ko'rish natijasida uchta amaliy mexanizm aniqlashtirildi. Birinchisi, pedagogik liderlikning taqsimlangan modeli bo'lib, unda faqat direktor yoki ma'muriyat emas, balki metodik birlashma rahbarlari, tajribali o'qituvchilar va loyiha yetakchilari ham innovatsion tashabbuslarni boshqarishning subyektivi sifatida maydonga chiqadi. Ikkinchisi, rejalashtirish va monitoringning moslashuvchan tsikli bo'lib, unda

innovatsion g'oya kichik tajriba sifatida sinovdan o'tadi, dalillarga tayangan holda qayta ishlanadi va shundan keyin institutlashadi. Uchinchi, qaror qabul qilishning shaffof kommunikatsion tartiblari bo'lib, ular o'qituvchilarning tashabbus ko'rsatish xavfsizligini oshiradi, ya'ni xato qilish imkonini rivojlanish resursiga aylantiradi.

Uchinchi blok natijalarida resurs masalasi faqat moddiy-texnik baza bilan cheklanmasligi ko'rsatildi. Innovatsion muhit uchun vaqt resursi, metodik qo'llab-quvvatlash, ma'lumot resursi va raqamli infratuzilma bir xil darajada muhimdir. Vaqt resursi deganda o'qituvchining darsdan tashqari kasbiy hamkorlikka, dars tahliliga, material ishlab chiqishga ajratadigan real va rejalashtirilgan vaqti tushuniladi; bu resurs bo'lmasa, innovatsiya "ortiqcha yuk" sifatida qabul qilinadi. Metodik qo'llab-quvvatlash esa ichki trenerlik, mentorlik va darslarni o'zaro kuzatish kabi shakllar orqali innovatsion tajribani sifat jihatidan oshiradi. Ma'lumot resursi o'quvchilar yutuqlarini tahlil qilish, sinfdagi o'zgarishlarni kuzatish va pedagogik qarorlarni asoslashga xizmat qiladi; raqamli infratuzilma esa bu jarayonlarni tezlashtiradi va hamkorlikni kengaytiradi.

To'rtinchi blokda innovatsion muhitning "madaniy yadrosi" sifatida kasbiy hamjamiyat va reflektiv amaliyot ajratildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, innovatsiya barqaror bo'lishi uchun o'qituvchi alohida ijrochi emas, balki hamkorlikda o'rganadigan subyekt sifatida faoliyat yuritishi zarur. Bunda refleksiya faqat shaxsiy tahlil emas, balki jamoaviy muhokama, darsdan keyingi tahliliy suhbat, o'quvchi ishlarini birgalikda ko'rib chiqish kabi amaliyotlar orqali institutlashgan bo'lishi lozim. Mazkur blokning muhim natijasi shundaki, innovatsion muhitda tajriba almashish mexanizmlari ichki raqobatni kuchaytirish uchun emas, balki umumiy sifat standartini ko'tarish uchun xizmat qilganda pedagoglar o'rtasida ishonch ortadi va yangiliklar ko'payadi.

Yuqoridagi to'rtta blok integratsiyasi asosida innovatsion muhit samaradorligini belgilovchi shartlar tizimlashtirildi: maktab maqsadlarining o'quvchi natijasi bilan bog'langanligi; taqsimlangan liderlik va moslashuvchan boshqaruv tsiklining mavjudligi; vaqt va metodik resurslarning rejalashtirilgan taqsimoti; hamkorlik va refleksiya amaliyotlarining doimiyliigi; ma'lumotga tayangan tahlil va qaror qabul qilish madaniyati. Bu shartlar alohida-alohida ishlaganda qisqa muddatli natija berishi mumkin, biroq ular o'zaro bog'langan tizim sifatida yo'lga qo'yilgandagina innovatsion muhit barqaror tus olishi aniqlashtirildi.

Muhokama. Olingan natijalar innovatsion muhitni maktabning tashkiliy madaniyati va kasbiy o'rganish mexanizmlari bilan bog'laydigan yondashuvlarni qo'llab-quvvatlaydi. Xususan, ta'lim tashkilotida innovatsiyaning barqarorligi o'qituvchilarning hamkorlikda o'rganishi va tajribaning institutlashuvi bilan belgilanadi, degan qarashlar maktabni o'rganadigan tashkilot sifatida talqin qiluvchi tadqiqotlar bilan hamohangdir [3]. Biroq mazkur maqolada bu g'oya mahalliy maktab kontekstida boshqaruv tsikli va resurs taqsimoti bilan birga ko'rib chiqilgani, innovatsion muhitni abstrakt madaniy tushuncha emas, amaliy boshqariladigan tizim sifatida asoslashga xizmat qiladi.

Rossiya pedagogik adabiyotlarida innovatsion jarayonlarni boshqarish ko'pincha loyihalash, tajriba-sinov ishlari va metodik xizmat faoliyati orqali izohlanadi [2], [7]. Ushbu yondashuvlar innovatsion faoliyatni normativ va tashkiliy tartibga solish ahamiyatini ko'rsatadi, lekin amaliyotda haddan tashqari reglamentlashuv o'qituvchining tashabbuskorligini pasaytirishi ham mumkin. Bizning natijalar taqsimlangan liderlik va "xavfsiz xato" madaniyati orqali innovatsiyani kuchaytirish mumkinligini ko'rsatadi; bu jihat

innovatsiyani faqat nazorat qilinadigan jarayon deb emas, balki nazorat va ishonch muvozanatiga tayanadigan jarayon deb talqin qilish zaruratini bildiradi. Demak, boshqaruvning vazifasi yangilikni "buyurish" emas, balki uni sinovdan o'tkazish, tahlil qilish va ijobiy tajribani kengaytirish uchun sharoit yaratishdir.

Xalqaro manbalarda o'qituvchining refleksiv amaliyoti, kasbiy hamjamiyatlar va dalillarga tayangan qaror qabul qilish ta'lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida qaraladi [4], [5]. Ushbu maqola natijalari ham refleksiyani innovatsion muhitning madaniy mexanizmi sifatida tasdiqlaydi, lekin refleksiyaning jamoaviy shakllarini institutlash muhimligini alohida urg'ulaydi. Chunki individual refleksiya ko'pincha shaxsiy tajriba chegarasida qoladi, jamoaviy refleksiya esa maktab miqyosida umumiy didaktik standartlarning shakllanishiga olib keladi. Bu yerda metodik xizmatning roli o'zgaradi: u tayyor "retseptlar"ni tarqatadigan struktura emas, balki tahlil, muhokama va tajriba almashishni fasilatatsiya qiladigan markazga aylanadi.

O'zbek pedagogik tadqiqotlarida ta'limni modernizatsiya qilish, innovatsion yondashuvlar va raqamli transformatsiya masalalari ko'proq didaktik yangilanishlar, kompetensiyaviy yondashuv va pedagog kadrlar tayyorlash bilan bog'lanadi [1], [6]. Bizning natijalar ushbu yo'nalishlarni to'ldiradi va ularning maktab ichki boshqaruvi bilan bog'liq "tashkiliy bo'g'in"ini kuchaytiradi. Ya'ni, didaktik innovatsiya samarasi uning qanchalik "zamonaviy"ligiga emas, balki maktabda vaqt resursi, metodik qo'llab-quvvatlash, hamkorlik tarmoqlari va monitoring tizimi mavjudligiga bog'liq ekanini ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, innovatsion muhitni shakllantirish pedagoglarni faqat kurslarda o'qitish bilan cheklanmaydi; ularning o'z maktabida sinov qilish, hamkasblar bilan muhokama qilish va natijani o'lchab borish imkonini yaratishni ham taqozo etadi.

Natijalar, shuningdek, raqamli infratuzilmaning innovatsion muhitdagi rolini qayta talqin qilishga undaydi. Raqamli vositalar o'zi mustaqil ravishda innovatsiya yaratmaydi; ular hamkorlik va ma'lumotga tayangan tahlilni arzonlashtiradi va tezlashtiradi, xolos. Shuning uchun raqamlashtirishni innovatsion muhitning "maqsadi" emas, balki uning "katalizatori" sifatida ko'rish konseptual jihatdan to'g'riroq bo'ladi. Bu xulosa ta'lim texnologiyalari bo'yicha xalqaro yondashuvlar bilan mos keladi, chunki ular texnologiyaning ta'siri pedagogik dizayn va tashkilot madaniyati orqali vositalanishini ko'rsatadi [5]. Demak, maktab darajasidagi amaliy tavsiya sifatida texnik jihozlash bilan bir vaqtda metodik dizayn, ma'lumot savodxonligi va refleksiv muhokama madaniyatini rivojlantirish zarurati kelib chiqadi.

Xulosa

Maqolada maktab ta'limida innovatsion muhitni shakllantirish innovatsion g'oyalarni joriy etishdan ko'ra kengroq va tizimli vazifa ekani asoslandi. Innovatsion muhitning tayanch tuzilmasi qiymat va maqsadlar uyg'unligi, taqsimlangan liderlikka tayangan boshqaruv mexanizmlari, resurs va infratuzilmaning rejalashtirilgan ta'minoti, hamkorlik hamda refleksiyaga asoslangan kasbiy madaniyat integratsiyasi orqali ifodalandi. Ilmiy hissa sifatida innovatsion muhit samaradorligini belgilovchi shartlar o'zaro bog'langan tizim sifatida tizimlashtirildi va ularning barqaror natijaga olib kelishi aynan integratsiya darajasiga bog'liqligi ko'rsatildi. Amaliy jihatdan maktab rahbariyati va metodik xizmat uchun innovatsiyalarni kichik sinovlar orqali boshqarish, vaqt resursini ajratish, jamoaviy refleksiyani institutlash va ma'lumotga tayangan qaror qabul qilishni yo'lga qo'yish ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilandi. Kelgusida tadqiqotlar innovatsion muhitni baholash indikatorlarini ishlab chiqish, turli hududiy va ijtimoiy kontekstlarda uning barqarorlik omillarini empirik tekshirish

hamda liderlikning taqsimlangan modellarini maktab amaliyotida sinovdan o'tkazishga qaratilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xodjayev B. X. Pedagogik innovatsiyalar: nazariya va amaliyot. Toshkent, O'qituvchi, 2019. 256 b.
2. Слостёнин В. А., Подымова Л. С. Педагогика: инновационная деятельность. Москва, Академия, 2013. 208 с.
3. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. New York, Teachers College Press, 2016. 304 p.
4. Hargreaves A., Fullan M. Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. New York, Teachers College Press, 2012. 208 p.
5. OECD. Schooling Redesign: Towards Innovative Learning Systems. Paris, OECD Publishing, 2015. 164 p.
6. Karimov U. Sh. Ta'lim sifatini boshqarish va kompetensiyaviy yondashuv asoslari. Samarqand, Samarqand davlat universiteti nashriyoti, 2020. 192 b.
7. Полат Е. С., Бухаркина М. Ю., Моисеева М. В. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Москва, Академия, 2010. 272 с.
8. Rogers E. M. Diffusion of Innovations. New York, Free Press, 2003. 576 p.

INNOVATIVE
ACADEMY